

דף לו

'לחם עוני – לחם שעונין עליו דברים הרבה. לכך המנהג הוא להחזיר הקערה עם המצות בשעת אמירת ההגדה, שהרי הוא לחם שעונין עליו דברים הרבה. וגם כדי שתהא לפניו כשאומר 'מצה זו, מרור זה' (עפ"י טור או"ח תעג, וכ"ה בהגהות סמ"ק). אמנם אין זו ראייה מוכחת, כי 'עליו' פירושו על ענין הלחם עונים דברים הרבה, ולא דוקא עליו ממש – והיינו שעיקר ההגדה הוא בענין המצה הרומזת לחירות. ולכך מתחילים ב'הא לחמא עניא' (ב"ח שם).
וכן פורסים המצה האמצעית קודם אמירת ההגדה, שכן דרכו של עני בפרוסה, ועל אותו 'לחם עוני' אומרים ההגדה (עפ"י שו"ע הגר"ז שם).

'אין לשין עיסה בפסח ביין ושמן ודבש. ואם לש, רבן גמליאל אומר: תשרף מיד, וחכמים אומרים: יאכל... ואף על פי שאין לשין – מקטפין בו – אתאן לתנא קמא – וחכמים אומרים: את לשין בו מקטפין בו ואת שאין לשין בו אין מקטפין בו.' חכמים דסיפא היינו חכמים דרישא, שאוסרים לכתחילה ללוש ולקטף ביין ושמן ודבש, אבל בדיעבד אם לש – תאפה מיד ותאכל (עפ"י הרא"ש, ודלא כבה"ג. ע"ש. וע' גם בר"ח ובמאירי. ומבואר מכמה ראשונים שגרסו 'חכמים אומרים תאפה מיד').

'הא ביום טוב ראשון הא ביום טוב שני.' יש שכתבו לפרש בדעת הרמב"ם [דלא כפרש"י, רא"ש ומ"מ] 'יום טוב ראשון' כפשוטו, שבכל יום ראשון של פסח אין לאכול מצה עשירה [ויסוד הדין משום 'לחם עוני' שנהג בפסח מצרים יום אחד]. ע' באריכות בספר אמת ליעקב להגר"י קמיינצקי זצ"ל.

'כעין תורא שאני.' יש מפרשים: כמות מועטת כמו עין של שור, הנאכלת בבת אחת (רש"י ועוד. וי"א כדי אכילת יום אחד, שלא תישאר למחר. עפ"י תורת חטאת ס, ב, מובא בפמ"ג). ויש מפרשים שמשנה צורת הפת להיכר (הרי"ף ועוד). והובאו שני הפירושים בפוסקים (יו"ד צו, א. ולדעת הדרישה יש להצריך שני התנאים; פת קטנה וגם משונה בצורתה. ואין כן דעת שאר פוסקים). ונוהגים ללוש פת עם חלב בחג השבועות, שנחשב כדבר מועט וגם צורתה משונה משאר פת (רמ"א. וע"ש בדרכ"ת לענין מכירה לאחרים).
עוד על 'כעין תורא' – ע' באסופה 'עלה יונה' עמ' תסב.

'ומאי שנא ממנחת העומר דתניא מנחת העומר לותתין אותה... ציבור שאני.' יכול היה לתרץ ששונה מנחת העומר שהיא נקלית באש מקודם וכל דבר הקלוי אינו מחמיץ, לכך לותתים אותה [ואף על פי שאין ללותות קמח קלוי בפסח, וחוששים לחימוצו – זהו מפני החשש שמא לא נקלה יפה (כדלהלן לט:), אך הלא העומר מצוה מן התורה לקלותו, ובודאי מדקדקים לקלותו יפה לקיים המצוה כתיקונה]. אלא שתירוץ הגמרא 'ציבור שאני' עדיף (עפ"י מנחת חינוך שב, יא ג).
יש להוסיף שהגמרא תרצה לפי האמת שציבור שאני דנפקא מינה ללחם הפנים שגם אותו לותתים מפני אותה סיבה (עתוס' מנחות נה.), הגם שאינו נקלה מקודם. וע' שער המלך הל' חמץ ת, יב.

'אי מה מרור שאין במינו בכורים אף מצה שאין במינה בכורים, אוציא חיטין ושעורין שיש במינן ביכורים...' יש מפרשים הקושיא, אם מקיש אתה מצה ומרור אהדדי, לא תהא מצה כשרה למצוה אלא זו העשויה מדברים שאין במינם ביכורים, דהיינו כוסמין שיפון ושבולת שועל, לא חטים ושעורים (עפ"י פני יהושע בכונת התוס').

אך יש סוברים שביכורים באים מכל חמשת מיני דגן ולא דוקא חטים ושעורים, ולפי זה קושית הגמרא היא להוציא כל חמשת המינים, הואיל ויש במינם ביכורים [ועל כך הקשו התוס', אם כן אין לך מה להביא למצה, שהרי כל שאינו מחמשת המינים אינו כשר למצה] (עפ"י מהרש"א. וע' גם רש"ש).

א. לפי מהרש"א נשארו התוס' בקושיא. וגרס בתוס' 'ואם תאמר' [במקום 'א"ל'] וכתב שמצינו בכמה מקומות בתוס' לשון 'ואם תאמר' ללא תירוץ.

ויש לציין דוגמאות לכך; תוס' שבת פז: ד"ה כאשר (וע"ש ברש"ש); ב"ב מב: ד"ה שותף (והב"ח הגיה ל'תימה'); שם פא. ד"ה ממאי; שם קעו. ד"ה וכי, ע"ש; זבחים קב: (וע"ש בברכת הובח); מנחות ט: ד"ה אין; שם יח: ד"ה כאן; שם סב. (וביד דוד); בכורות יב. ד"ה מה. ועוד ציין הגר"י פיק (בגליון הגמרא ב"מ סא.) לתוס' סוטה לג. זבחים ה. ז: מא. עט. קטז: מנחות יז: לו: צג: בכורות כו:

ונראה שלפחות בכמה מקומות הושמט התירוץ בספרים שלנו (כן נראה בתוס' במנחות יח: ועוד). ועל כיוצא בזה כתב בספר יד דוד (מנחות כד:): 'ונראה וודאי שחסר מן התוספות, שבלי ספק הביאו המשנה גם כן, ואין זו חידוש במסכתות של סדר קדשים'. וכן כתב על כגון זה בחזון-איש (ב"ק טז, יט): 'ובדברי התו' חסר כאן תירוץ, שנשמט מהמעתיקים, שהרי התחילו בלשון ואם תאמר'.

ב. יש להעיר שבתוס' רשב"א על פסחים [אשר הם 'מדויקים מאד כידוע'. שבט הלוי ח"ד מח] כתובה קושית התוס' ללא תירוץ, ובלשון 'תימא'. וזה סיוע לפירוש המהרש"א.

אך יש מקום לומר שכונת התוס' לפרש קושית הגמרא, לומר שאי אפשר להקיש מצה למרור שהרי ודאי המצה באה מחמשת המינים [וכפי שכתבו בחדושי רבנו דוד ובחדושי הר"ן]. ואולי יש להגיה בתוס' במקום 'א"ל' – 'ר"ל', והוא באור ולא קושיא. ג. גם אם נניח שחמשת המינים באים ביכורים, נראה שאין להוכיח מכאן שהם כלולים ב'חטים' או ב'שעורים' שאמרה תורה. ולכן לענין מנחות אין כשרים אלא חטים או שעורים ככתוב.

וע' גם באו"ח (קסח, ד, ריא, ו לענין דין קדימה בברכות) שכוסמין ושיפון ושכולת שועל אינם ממיין שבעה. אלא שיש מקום לפרש שהם אכן כלולים בשבעת המינים, אך היות ואינם מפורשים בכתוב לכן חשיבותם פחותה (ע"ש במג"א. וראה במה שתמה הר"א סופר, בקובץ 'מוריה' סיון תשנ"ח עמ' קכו). וכן יש להעיר שמדברי הר"ן (לה) יש לשמוע שאר מינים כשרים למנחות. וכן צדד בספר אמת ליעקב [ולפי"ז יצא שהכוסמין כשרים לכל המנחות, גם הבאות מחטים וגם משעורים – שהרי הם ממיין חטים ומין שעורים, כמש"כ התוס']. וכתב להוכיח כן ממה שאמרו (בברכות לה.) 'קמה תוכיח' שמצינו שהצריכה תורה ברכה בלחם, ודחו 'מה לקמה... מה להצד השהו שבהן שכן יש בו צד מזבח' ופרש"י יין לנסכים וסולת למנחות. ואם שאר מיני דגן פסולים למנחות עדיין אפשר ללמוד מהם. ויש לדחות שמ"מ 'צד מזבח' מיהא יש בכללות מיני הקמה, בחטים ושעורים. וצ"ע.

(ע"ב) 'מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפילו בירושלים...' בספר מנחת שלמה (סד; עא, טז) האריך

לדון אם הדין הזה מיוחד למעשר שני שנטמא או אמור גם על שאר מניעות אכילה כתוצאה מאיסור, הן מאיסור הנובע מדיני המעשר עצמו (כמו שאין הבית בנוי) הן מאיסורים חיצוניים (כגון שנתערב באיסורי אכילה). וע"ע זכר יצחק סי' עד (ד"ה בעברי). עוד על פדיון מעשר שני בזמן הזה בירושלים – ע' במובא במכות יט.

'מה תלמוד לומר לחם עני – פרט לחלוט ולאשישה'. טעם הדבר שהחלוט ממועט מלחם עני – באר הרמב"ן – מדובר בקמה שנחלט ברותחים כדי שיתלבן ושוב חוזרים ועושים אותו בצק, לשים ואופים אותו בתנור, והיא פת נאה וחשובה ואינה 'לחם עוני' [והראב"ד (בהשגותיו על המאור) סובר שאם חוזרת ונאפית בתנור – כבר אבד העושר ההוא ויוצאים בה בפסח, ורק אם עשאה באילפס אינה לחם עני]. ואולם פת שנחלטת ברותחים כדי צרכה ואינה צריכה אפייה – איננה בכלל 'לחם' ופטורה מן החלה, וזוהי 'חלת המסרת' שבסמוך. ועל פת זו לא הוצרכו ללמוד מלחם עני.

והרז"ה מפרש בפת שנחלטה כל צרכה ברותחים, ואכן המיעוט שמיעטו את החלוט אינו מעני אלא מלחם.

ויש דעה הפכית מזו; שאם חלט ואחר כך אפה בתנור או באילפס, הרי זה 'לחם עוני'. לא נתמעט כאן אלא חליטה ללא אפייה שאם היא עשויה בליילה עבה הרי זו 'לחם' אך אינה 'לחם עוני' (כן מובא בתוס' רשב"א בשם רבנו תם, והקשה על כך).

ויש מפרשים שהחלוט שמיעטו כאן היינו חלוט בדבש או בשמן. ולפי דעה זו החלוט במים כשר למצה [ובלבד שנחשב 'לחם', דהיינו שבליילתו עבה או שחזור ואפאו בתנור] (עפ"י רב האי גאון ורבנו אפרים – כהסבר הרא"ש ועוד).

האשישה, מאחר שהיא פת גדולה וחשובה, אינה לחם עני. ואף על פי שבשעת אכילה פורסה לפרוסה קטנה [ואפשר אף ששאר הפת אינה קיימת בעולם באותה שעה], אעפ"כ הגדרת 'לחם עוני' תלויה ומותנית בצורת האפייה, ולא דוקא במצב הפת בשעת האכילה.

[דוגמא נוספת לכך, ממה שדרשו (להלן קטז, א והביא זאת הטור (טס) להלכה בשם הגאונים), 'לחם עני' – מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה' – הרי ששם 'לחם עוני' נקבע בצורת האפייה] (עפ"י בית ישי סוסי כו. וע' דבר שמואל).

דף לז

'יוצאין... ובסריקין המצויירין בפסת, אף על פי שאמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסת. משמע שאין איסור לאכול ביום טוב סריקים המצויירים, הגם שהצורות נמחקות באכילה – ומכאן יש ללמוד הטר באכילת עוגה שיש עליה כמין אותיות, שהרי במלאכת כותב ומוחק אין חילוק בין אותיות לשאר צורות, והצר צורה בשבת חייב, וכמו כן המוחקה.

וטעם ההטר – אם משום שאין נחשב כמוחק כאשר הצורות עשויות מהעוגה עצמה ואינן דבר נפרד [כפי חילוקו של הר"ש הלוי], או אפשר שבכל אופן מותר מאחר והוא דבר שאינו מתכוין [הגם שזהו 'פסיק רישיה'], ומקלקל, ו'כלאחר יד' – שהרי אין דרך מחיקה בכך, ומכל שכן כאשר שובר בפיו דרך אכילתו (עפ"י דגול מרבבה או"ח שמ, ג. ונקט לעיקר להתייר, ע"ש. וכן הכריע המשנה-ברורה להקל בדרך אכילה – ודלא כמגן אברהם).

ויש סוברים שצורה שעל הלחם, אין עליה שם 'צורה' אלא תמונת הפת היא ולכך סריקים המצויירים מותרים (עפ"י חזון איש סא, א, ע"ש).

בשורת שבט הלוי (ח"ט עז) הבין מדברי החזו"א שנוטה להקל לגמרי, בין בכתב ובין בצורה. ולענ"ד נראה שכוונת החזו"א לאסור בכתב כדברי הרמ"א והמגן-אברהם, וכוונתו לומר שאף כי עשיית צורה שזה לכתובה בכל מקום, צורה שעל הפת אין עליה שם צורה אלא תמונת הפת היא ואין להשוותה לכתב שעל גבי הפת, שבוה יש להחמיר בין אם הוא דבר נפרד בין אם הוא חלק מהפת עצמה, וגם בדרך אכילה. כן משמע ממהלך דבריו שם, שלא בא לחלוק על הרמ"א והמג"א אלא לצדק דבריהם. וכן מובא בשמו (מהגר"ח"ק שליט"א) בספר 'דעת החזו"א' ח, יד, ע"ש. [ומ"מ אין בכלל האיסור בליעת תרופות שיש עליהן אותיות. חדושים ובאורים שבת קן].

ובשבט הלוי שם מסקנתו לדינא להחמיר. ובשמירת שבת כהלכתה (יא, ז"ח) פסק להקל בדרך אכילה, בין באותיות שמהעוגה עצמה בין באותיות נפרדות, אבל לחתוך את העוגה לפני האכילה אין להתייר אלא כשהאותיות הם חלק מהמוצר עצמו. וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א כה, וביוסף דעת שבת קו.